

УДК 347.962:342.56:174

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.46>

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства*

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

Заслужений юрист України

ORCID: 0000-0002-7168-9488

Бєлова М.В.,

доктор юридичних наук,

*професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства*

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000-0003-2077-2342

Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Дисциплінарна відповідальність суддів як інструмент забезпечення доброчесності.

У статті досліджено теоретико-правові аспекти інституту дисциплінарної відповідальності суддів в Україні. Обґрунтовано, що дисциплінарна відповідальність суддів є особливим видом юридичної відповідальності, який забезпечує баланс між незалежністю судової влади та її підзвітністю суспільству. Проаналізовано сутність юридичної відповідальності як фундаментального елементу взаємодії між державою та особистістю, розглянуто еволюцію форм відповідальності від моральної до юридичної в контексті розвитку суспільних відносин та формування державності.

Визначено специфічні ознаки дисциплінарної відповідальності суддів, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності: особливий правовий статус суб'єктів дисциплінарних проступків, наявність спеціалізованих органів дисциплінарного провадження, специфічна процедура притягнення до відповідальності та механізм оскарження дисциплінарних стягнень. Наголошено на конституційно гарантованому принципі суддівської недоторканності як відмінній характеристиці судді як суб'єкта дисциплінарної відповідальності.

Обґрунтовано багатоаспектність дисциплінарної відповідальності суддів, яка функціонує одночасно як елемент правового статусу носія судової влади, самостійний вид юридичної відповідальності та інструмент забезпечення належної службової дисципліни. Доведено необхідність міждисциплінарного підходу до аналізу цього інституту із застосуванням методології конституційного, адміністративного, трудового права та судоустрою.

Особливу увагу приділено питанню доброчесності та непідкупності як фундаментальних професійних стандартів суддівської діяльності, які мають вирішальне значення для формування суспільної довіри до судової системи. Підкреслено, що для суддів доброчесність не може бути відносною – вона є необхідною умовою їхньої функціональної легітимності.

Проаналізовано проблемні аспекти чинного правового регулювання дисциплінарної відповідальності суддів, зокрема наявність суттєвих прогалин у визначенні підстав відповідальності, видів дисциплінарних стягнень та процедур їх застосування.

Ключові слова: відповідальність органів державної влади, дисциплінарна відповідальність, судді, юридична відповідальність, незалежність судової влади, правовий статус судді, дисциплінарні санкції, судова етика.

Byelov D.M., Bielova M.V. Disciplinary liability of judges as a tool for ensuring integrity.

The article examines the theoretical and legal aspects of the institution of disciplinary liability of judges in Ukraine. It is substantiated that disciplinary liability of judges is a special type of legal liability that ensures a balance between the independence of the judiciary and its accountability to society. The essence of legal liability as a fundamental element of interaction between the state and the individual is analyzed, the evolution of forms of liability from moral to legal in the context of the development of social relations and the formation of statehood is considered.

Specific features of disciplinary liability of judges are identified that distinguish it from other types of legal liability: a special legal status of subjects of disciplinary offenses, the presence of specialized bodies of disciplinary proceedings, a specific procedure for bringing to justice and a mechanism for appealing disciplinary sanctions. The constitutionally guaranteed principle of judicial immunity is emphasized as a distinctive characteristic of a judge as a subject of disciplinary liability.

The multifaceted nature of the disciplinary liability of judges is substantiated, which functions simultaneously as an element of the legal status of the holder of judicial power, an independent type of legal liability and a tool for ensuring proper official discipline. The need for an interdisciplinary approach to the analysis of this institution using the methodology of constitutional, administrative, labor law and the judicial system is proven.

Special attention is paid to the issue of integrity and incorruptibility as fundamental professional standards of judicial activity, which are of decisive importance for the formation of public trust in the judicial system. It is emphasized that for judges, integrity cannot be relative - it is a necessary condition for their functional legitimacy.

The problematic aspects of the current legal regulation of disciplinary liability of judges are analyzed, in particular the presence of significant gaps in determining the grounds for liability, types of disciplinary sanctions and procedures for their application.

Key words: responsibility of state authorities, disciplinary liability, judges, legal liability, independence of the judiciary, legal status of a judge, disciplinary sanctions, judicial ethics.

Актуальність дослідження дисциплінарної відповідальності суддів зумовлена необхідністю забезпечення балансу між незалежністю судової влади та її підзвітністю суспільству в контексті реформування судової системи України. Інститут дисциплінарної відповідальності відіграє ключову роль у формуванні довіри громадян до судової влади, оскільки саме через механізми притягнення суддів до відповідальності суспільство може контролювати дотримання представниками суддівського корпусу професійних стандартів, етичних норм та принципів доброчесності. Водночас існують ризики зловживання інструментами дисциплінарної відповідальності для здійснення тиску на суддів, що загрожує їхній незалежності під час здійснення правосуддя.

У сучасних умовах євроінтеграційних процесів та імплементації міжнародних стандартів правосуддя особливого значення набуває приведення національного законодавства у сфері дисциплінарної відповідальності суддів у відповідність до рекомендацій Венеціанської комісії, практики Європейського суду з прав людини та Основних принципів незалежності судових органів ООН. В той же час, наявність прогалин у чинному нормативно-правовому регулюванні, зокрема щодо визначення підстав дисциплінарної відповідальності, процедур її застосування та видів дисциплінарних стягнень, актуалізує необхідність комплексного наукового дослідження цього інституту з метою вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз окремих аспектів інституту дисциплінарної відповідальності суддів в Україні.

Джерельну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних учених, присвячені загальнотеоретичним аспектам юридичної відповідальності та спеціальним питанням дисциплінарної відповідальності суддів. Фундаментальні засади інституту юридичної відповідальності досліджені в роботах Л. Белої [1], Ю. Бисаги [2], О. Іваненка [4], Ю. Кириченка [5], які розкривають сутність юридичної відповідальності як механізму соціального регулювання та її роль у функціонуванні органів державної влади.

Питання типології та класифікації видів юридичної відповідальності розглянуті в дослідженнях Д. Лук'янця [7] та І. Шемелинця [8], які аналізують критерії розмежування різних форм відповідальності та обґрунтовують місце дисциплінарної відповідальності в системі юридичної відповідальності.

Спеціальні аспекти дисциплінарної відповідальності суддів досліджені в працях В. Ріхтера [11], О. Захарової [12], В. Василенка [13], Р. Жуган [14], А. Шевченка [15], Р. Бондарчука [10], К. Гермак [9], які аналізують адміністративно-правову сутність, теоретичні та практичні проблеми, процесуальні аспекти та процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Особливої уваги заслуговує колективна монографія за редакцією М. Погорецького [18], яка представляє комплексне дослідження інституту дисциплінарної відповідальності суддів в Україні.

Питання доброчесності як фундаментального принципу суддівської діяльності розглянуті, зокрема й в наших роботах [3, 6, 19], а також праці А. Бойка [20], які досліджують зв'язок між дотриманням етичних стандартів та формуванням довіри до судової влади.

Виклад матеріалу дослідження. Значення судової системи в державі, суспільні сподівання щодо роботи суддів та гарантування кожній особі права на справедливий розгляд справи мають критичне значення для соціуму, тому здійснення правосуддя становить одну з ключових функцій судової гілки влади і, відповідно, вимагає якісного кадрового забезпечення. Це, насамперед, зумовлено тим, що рівень правосуддя залежить, зокрема, від того, як судді ставляться до виконання своїх функцій. Відповідальне ставлення суддів до професійних обов'язків підтримується комплексом правових інструментів, серед яких важливе місце посідає дисциплінарна відповідальність. Використання дисциплінарних санкцій (або потенційна можливість їх застосування) становить хоча й не єдиний, проте досить результативний спосіб запобігання дисциплінарним порушенням з боку представників суддівського корпусу. Саме це, за твердженням М. Погорецького, обґрунтовує потребу в існуванні такого механізму відповідальності суддів, який перетворює її на дієвий інструмент забезпечення належного відправлення правосуддя, зберігаючи водночас рівновагу між процедурою притягнення представників судової влади до відповідальності та гарантіями незалежності суддівської професії [18, с. 3].

Чесність та неупередженість для суддів є не просто моральними якостями, а професійними стандартами, які мають вирішальне значення при оцінці спроможності судді належним чином виконувати свої функції. Доброчесність і непідкупність судді впливають на формування суспільної довіри як до конкретного судді, так і до судової системи в цілому. Для представників суддівського корпусу доброчесність не може бути відносною чи варіативною – вона є фундаментальною умовою їхньої функціональної легітимності. Якщо суддя, відзначає А. Бойко, публічно засуджуватиме порушення етичних норм іншими особами, при цьому сам/сама допускаючи подібні порушення, таку поведінку суспільство сприйматиме як лицемірство, що неминуче спричинить втрату довіри до цього судді і може негативно позначитися на авторитеті судової влади загалом [20, с. 341].

У Кодексі суддівської етики, серед стандартів поведінки судді зазначено, що суддя має докласти зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослухняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності (стаття 3), також суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї (стаття 20) [21].

Очевидно, державні органи фізично не можуть здійснювати безперервний нагляд за всіма випадками порушення правових приписів, коли окремі суб'єкти намагаються підмінити загальнообов'язкові норми власним розумінням права та задовольнити свої потреби через порушення прав і законних інтересів інших членів суспільства. У таких умовах держава змушена використовувати відповідні механізми для припинення протиправної поведінки, відновлення порушених прав та спонукання правопорушника до дій у правовому полі. Отже, дієвим засобом державного впливу на особу, яка порушує правові норми, спрямованим на забезпечення її правомірної поведінки та відмову від скоєння протиправних діянь, виступає інститут юридичної відповідальності [1, с. 39].

Відзначимо: 1) саме юридична відповідальність забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання за порушення закону, що становить один із наріжних каменів правової держави. Через систему санкцій та правових наслідків негативного характеру цей інститут не лише виконує каральну функцію, а й здійснює превентивний вплив на потенційних правопорушників, формуючи у суспільстві повагу до права та усвідомлення необхідності дотримання правових норм. Ефективність юридичної відповідальності визначається балансом між суворістю покарання та справедливістю його застосування, що дозволяє досягти як індивідуальної, так і загальної превенції правопорушень; саме юридична відповідальність являє собою різновид соціальної відпо-

відальності. При цьому, суть соціальної відповідальності виражається у зобов'язанні особи дотримуватися вимог, які пред'являються їй з боку суспільства, держави та інших членів соціуму. Тобто, поряд із юридичною відповідальністю у суспільних відносинах функціонують інші види соціальної відповідальності, такі як етична, політична, корпоративна, партійна та подібні форми [2, с. 34].

Юридична відповідальність є фундаментальним елементом взаємин між індивідом та суспільством, функціонуючи як інструмент регулювання людської поведінки відповідно до соціальних норм. У ході розвитку суспільних зв'язків юридична відповідальність набула провідного значення у політичній, духовній, ідеологічній та інших сферах суспільного буття; її удосконалення становить необхідну умову поступального розвитку соціуму [4, с. 41].

Саме тому, на наш погляд, юридична відповідальність виконує не лише репресивну, а й виховну та превентивну функції, сприяючи формуванню правосвідомості громадян та зміцненню правопорядку. Через систему юридичної відповідальності держава демонструє своє ставлення до різних форм протиправної поведінки, встановлює межі дозволеного і визначає наслідки їх порушення. А тому, ефективне функціонування цього інституту створює у суспільстві атмосферу передбачуваності правових наслідків, що є необхідним для стабільності соціальних відносин та забезпечення балансу між правами і обов'язками учасників суспільних відносин.

Більшість дослідників оцінюють виникнення відповідальності таким чином: відповідальність як соціальний феномен та інструмент суспільного регулювання з'явилася одночасно з формуванням людського співтовариства (у первіснообщинному суспільстві поступово склалися звичаї та моральні приписи, що регулювали взаємовідносини родоплемінного ладу). Найбільш детально досліджувався розвиток відповідальності в період розпаду родоплемінної організації та формування класового суспільства, на цьому історичному відрізку людство вже мало систему регламентації суспільних взаємин, відбувався розвиток інституту моральної відповідальності. Для виникнення моральності було недостатньо лише появи первісного людського колективу, потрібною була зрілість суспільних зв'язків. Історично та логічно цей процес пов'язується з появою не просто людини, а особистості як відносно автономної системи в суспільних відносинах [2, с. 35].

Трансформація форм відповідальності від моральної до юридичної відбувалася паралельно з ускладненням суспільної структури та виникненням державності. Поява писаного права та державного апарату примусу ознаменувала якісно новий етап у розвитку інституту відповідальності, коли поряд із моральним осудом з'явилася можливість застосування формалізованих санкцій від імені держави. В той же час, юридична відповідальність, на відміну від моральної, характеризується чіткою визначеністю підстав, процедур та наслідків її застосування, що забезпечує більшу передбачуваність і справедливість у регулюванні суспільних відносин. Саме цей еволюційний перехід від звичаєвого регулювання до правового став фундаментом для формування сучасних правових систем [2, с. 35-36].

Функціональне значення державно-правового захисного механізму юридичної відповідальності для системи органів державної влади є надзвичайно важливим. Цей інститут відіграє роль своєрідного протизвагу щодо владних повноважень, делегованих органам державної влади, забезпечує дотримання принципу законності у процесі нормотворчої та правозастосовної діяльності зазначених інституцій і посадових осіб, гарантує попередження зловживань публічною владою та надійне забезпечення з ефективною реалізацією прав, свобод та законних інтересів громадян [5, с. 158].

Стосовно класифікації юридичної відповідальності, найбільш виправданим є трактування юридичної відповідальності як правових відносин, а систематизацію її різновидів доцільно здійснювати через структуру правовідносин. Проте, відкинувши можливість класифікації за такими елементами правовідносин як об'єкт та суб'єкт, науковець формує повний перелік типів юридичної відповідальності, спираючись на зміст правовідносин або на процедуру реалізації конкретного виду юридичної відповідальності. Внаслідок цього він пропонує вичерпний, на його думку, перелік видів – конституційну, адміністративну, кримінальну, цивільно-правову, дисциплінарну та матеріальну відповідальність, які можуть поділятися на підвиди [7, с. 9].

Незважаючи на це, нові різновиди юридичної відповідальності виникають періодично, і їхня головна мета, що відразу привертає увагу, полягає в спрощенні процедур уже існуючих форм відповідальності або їх посиленні. На сучасному етапі можна стверджувати, що самостійними видами юридичної відповідальності є лише ті, які мають нормативно-правове закріплення і певні специфічні ознаки, притаманні саме їм і таким чином відокремлюють їх від інших видів. У пере-

важній більшості випадків такі види відповідальності запроваджуються для розширення арсеналу інструментів державного примусу, тобто іншими словами держава знаходить способи наповнення державного бюджету через встановлення нових форм юридичної відповідальності [8, с. 37].

Безсумнівно, представники судової влади, подібно до інших категорій державних службовців, під час здійснення своєї професійної діяльності можуть вчиняти дисциплінарні порушення, які переважно стосуються недотримання дисципліни державної служби, тобто здійснення таких дій, які за своїми юридичними характеристиками не становлять протиправних діянь, направлених на зловживання суддями своїм службовим статусом, а являють собою порушення головним чином етичних принципів та професійної етики суддівського корпусу. Проте механізм дисциплінарної відповідальності суддів нерідко розглядається як інструмент кадрової фільтрації судового корпусу, накопичення компрометуючої інформації на суддю та подання клопотання про застосування до нього максимальної дисциплінарної санкції – усунення з посади, що становить форму розправи із суддею, котрий ухвалив рішення, яке не відповідало очікуванням заявника. Трапляються окремі випадки ініціювання дисциплінарних процедур стосовно судді з політичних міркувань, зокрема, небажання захищати у судовому засіданні інтереси конкретної політичної сили чи політичного угруповання, що є недопустимим та осудливим феноменом [10, с. 270].

Цей різновид юридичної відповідальності насамперед пов'язаний з професійною діяльністю судді як суб'єкта державно-службових правовідносин. У зв'язку з цим, підтримуємо думку про те, що дисциплінарна відповідальність є не лише важливим механізмом забезпечення належного рівня службової дисципліни в суддівському корпусі, але й сприяє дотриманню ними основоположних принципів правосуддя. З огляду на це, належне правове регулювання у цій сфері становить основу для забезпечення транспарентності, публічності та невідворотності притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Водночас у сучасних умовах нормативно-правова база, що регламентує процедуру притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, потребує вдосконалення у зв'язку з наявністю в ній суттєвих прогалин, зокрема у питаннях визначення видів дисциплінарних стягнень, недостатності підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та інших аспектів [11, с. 67].

Проблематику дисциплінарної відповідальності суддів неможливо досліджувати виключно в обмеженому контексті, оскільки вона вимагає більш системного підходу; ці питання стосуються не лише порушення суддею службових обов'язків, а й недотримання ним вимог щодо його правового статусу та суддівської присяги. Особливість статусу носіїв судової влади матиме визначальний вплив на формування підстав для застосування дисциплінарної відповідальності суддів; визначення кола суб'єктів, які можуть ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність суддів; встановлення органів, що наділені компетенцією щодо розгляду питань дисциплінарної відповідальності суддів [12, с. 21].

Отже, на наш погляд, ефективність механізму дисциплінарної відповідальності суддів безпосередньо залежить від збалансованості між забезпеченням незалежності суддів та необхідністю їх підзвітності суспільству. Занадто жорсткий режим дисциплінарної відповідальності може створити загрозу для незалежності судової влади та сприяти виникненню непрямого тиску на суддів під час здійснення ними правосуддя. Проте, надмірно м'який режим може призвести до безкарності та підриву довіри громадян до судової системи. Тому при конструюванні системи дисциплінарної відповідальності суддів критично важливо дотримуватися міжнародних стандартів, зокрема тих, що закріплені в рекомендаціях Венеціанської комісії та практиці Європейського суду з прав людини.

Водночас застосування дисциплінарних стягнень до суддів спрямоване на відновлення порушених державно-службових правовідносин та запобігання негативним наслідкам вчиненого порушення. Крім того, дисциплінарна відповідальність носіїв судової влади реалізує загальні цілі юридичної відповідальності, зокрема: захист правопорядку та законності, формування у суддів поважного ставлення до законності, прав і свобод людини та громадянина, вимог суддівської присяги, державної дисципліни та профілактику майбутніх правопорушень [13, с. 89].

Специфіка дисциплінарної відповідальності суддів проявляється в особливому статусі суб'єктів дисциплінарних проступків, специфічних органах, що застосовують дисциплінарні стягнення і здійснюють дисциплінарне провадження, особливій процедурі та підставах для притягнення до дисциплінарної відповідальності і механізмі оскарження дисциплінарних стягнень, а також у природі дисциплінарних санкцій. Відмінною характеристикою судді як суб'єкта дисциплінарного проступку є конституційно гарантований принцип суддівської недоторканності; крім того, носії

судової влади повинні здійснювати свої повноваження без будь-яких обмежень, без протиправного впливу, підбурювання, примусу, залякування, незаконного прямого чи непрямого втручання, незалежно від мотивів такого втручання [14, с. 300].

В контексті вищенаведеного, важливо підкреслити, що конструкція дисциплінарної відповідальності суддів має враховувати міжнародні стандарти незалежності судової влади, закріплені в Основних принципах незалежності судових органів ООН та рекомендаціях Ради Європи. Оскільки ці стандарти вимагають, щоб підстави для дисциплінарної відповідальності були чітко визначені законом, процедури притягнення до відповідальності забезпечували справедливий розгляд справи, а дисциплінарні органи формувалися з дотриманням принципів незалежності та неупередженості, їх дотримання є критичним для запобігання використанню механізму дисциплінарної відповідальності як інструменту тиску на суддів та забезпечення балансу між підзвітністю судової влади суспільству та гарантіями її незалежності від зовнішнього впливу.

І, насамкінець, відзначимо, при вивченні дисциплінарної відповідальності суддів слід враховувати, що вона функціонує як компонент кількох самостійних правових підсистем: елемент правового статусу носія судової влади; самостійний вид юридичної відповідальності; інструмент забезпечення належної службової дисципліни та здійснення правосуддя, що й зумовлює специфіку її дослідження [15, с. 5-6]. Власне, така багатоаспектність дисциплінарної відповідальності суддів вимагає міждисциплінарного підходу до її аналізу, що передбачає використання методології конституційного, адміністративного, трудового права та судоустрою: кожна з цих галузей права розкриває окремі аспекти інституту дисциплінарної відповідальності (конституційне право визначає основоположні принципи незалежності та недоторканності суддів, адміністративне право регламентує процедурні аспекти притягнення до відповідальності, трудове право окреслює загальні засади службових правовідносин, а судоустрій встановлює організаційні механізми реалізації дисциплінарної відповідальності).

Аналогічну позицію можна знайти і в практичному посібнику «Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури». Зокрема, автори підкреслюють, що: 1) центральним елементом зміцнення довіри до судової системи та протилежним боком суддівської незалежності є підзвітність судової влади та суддів; 2) судова влада і представники суддівського корпусу, перебуваючи під суспільним наглядом, зобов'язані контролювати свою поведінку; 3) міжнародні стандарти відносять до інструментів суддівської підзвітності (гласність судового розгляду, оприлюднення текстів судових актів у Єдиному державному реєстрі судових рішень, можливість оскарження винесеного суддею рішення в апеляційному/касаційному порядку, а також механізм дисциплінарної відповідальності суддів) [16, с. 10].

Висновки. Отже, проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що дисциплінарна відповідальність суддів є комплексним правовим інституту, який виконує критично важливу функцію забезпечення доброчесності суддівського корпусу та формування суспільної довіри до судової влади. Специфіка цього виду юридичної відповідальності проявляється в особливому статусі її суб'єктів, специфічних органах дисциплінарного провадження, особливій процедурі притягнення до відповідальності та характері дисциплінарних санкцій. Нами встановлено, що дисциплінарна відповідальність суддів функціонує одночасно як елемент правового статусу носія судової влади, самостійний вид юридичної відповідальності та інструмент забезпечення належної службової дисципліни, що зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до її дослідження.

Крім того, ключовим викликом у функціонуванні інституту дисциплінарної відповідальності суддів є необхідність забезпечення балансу між незалежністю судової влади та її підзвітністю суспільству: занадто жорсткий режим дисциплінарної відповідальності створює загрозу для незалежності суддів та може сприяти непрямому тиску на них під час здійснення правосуддя, тоді як надмірно м'який режим призводить до безкарності та підризу довіри громадян до судової системи.

Вважаємо, доброчесність та непідкупність суддів мають розглядатися не просто як моральні якості, а як фундаментальні професійні стандарти, недотримання яких має тягнути адекватну дисциплінарну відповідальність. Саме тому, подальший розвиток інституту дисциплінарної відповідальності суддів має відбуватися в напрямку чіткого законодавчого визначення підстав відповідальності, забезпечення транспарентності та справедливості дисциплінарних процедур, формування незалежних та неупереджених дисциплінарних органів, що дозволить перетворити цей механізм на дієвий інструмент забезпечення доброчесності судової влади без загрози для її незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляя Л.В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Ін-т законодавства ВР України. К., 2009.
2. Бисага Ю.Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київський Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011.
3. Белов Д.М., Белова М.В. Добросесність та правова ідеологія: питання співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2025. С. 921–926. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/157.pdf>.
4. Іваненко О.В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2007.
5. Кириченко Ю.М. Юридична відповідальність органів місцевого самоврядування: багатоаспектність визначення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2020. С. 158–162.
6. Белов Д.М., Белова М.В. Дисциплінарна відповідальність представників судової влади: окремі доктринальні підходи. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 90. 2025. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/340654>.
7. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності. *Юридична Україна*. 2004. № 3. С. 4–10.
8. Шемелинець І.І. До питання класифікації видів юридичної відповідальності. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 36–41.
9. Гермак К.О. Дисциплінарна відповідальність суддів у сучасній правовій системі: процесуальні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск 8. 2024. С. 669–673.
10. Бондарчук Р.А. Особливості процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та шляхи її удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2020. С. 270–273.
11. Ріхтер В.В., Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. № 5(107). 2020. Том 2. С. 67–73.
12. Захарова О.С. Теоретичні та практичні питання щодо дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 21–25.
13. Василенко В.М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 88–92.
14. Жуган Р. Дисциплінарна відповідальність суддів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 300–305.
15. Дисциплінарна відповідальність суддів України: монографія / за ред. проф. М.А. Погорецького. К.: ВД «Дакор», 2014. 260 с.
16. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури. Практичний посібник. Київ. 2021. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77de2d5c-6105-4db5-be58-892330db0065/content>.
17. Белов Д.М., Белова М.В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 315–320.
18. Дисциплінарна відповідальність суддів України: монографія / за ред. проф. М.А. Погорецького. К.: ВД «Дакор», 2014. 260 с.
19. Белов Д.М., Белова М.В. Добросесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 86. Ч. 5. С. 213–218.
20. Бойко А.М. Дисциплінарна відповідальність судді за вчинення корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 341–344. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/80>.
21. Кодекс суддівської етики : затв. рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24/print>.